

Å leve med en intellektuell funksjonsnedsettelse

Unge menneskers refleksjoner og erfaringer i overgangen til voksenlivet

Living with an intellectual disability

Young individuals' reflections on the transition to adulthood

Eva Lill Fossli Vassend

Stipendiat, Institutt for helse-, sosial- og velferdslfag, Universitetet i Sørøst-Norge

eva.l.vassend@usn.no

Sammendrag

Denne artikkelen utforsker hvilke erfaringer unge mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelser gjør seg i overgangen fra ungdomstid til voksenliv, med fokus på deres relasjoner til jevnaldrende, potensielle kjærester eller andre intime relasjoner. Datamaterialet består av intervjuer med 13 unge mennesker i alderen 16–28 år, samt transkriberte lydopptak fra deres behandlersamtaler i spesialisthelsetjenesten. Analysene viser at de unge tar inn over seg samfunnets forventninger til voksenliv, hvor det å finne en partner er et av flere aspekter som ansees å være særlig betydningsfullt. Samtidig møter de unge en rekke utfordringer som krever stor grad av refleksivitet. Mens noen velger en tilbakeholden livsstil, er andre mer tilbøyelige til å ta risiko. Flere av de unge tar del i belastede miljøer, noe som gjør dem særlig sårbare for å erfare krenkelsener og ringeakt. Men til tross for alvorlige og gjentakende krenkelseserfaringer, viser de unge en vilje til kamp. En kamp for anerkjennelse, individualitet og selvverd, men også en kamp som gjør dem ytterligere sårbare for å erfare nye krenkelsener og nederlag. Implikasjoner knyttet til oppfølging, behandling og tjenestetilbud drøftes.

Nøkkelord

overgang til voksenliv, vold, krenkelsener, anerkjennelse, utviklingshemming

Abstract

This article explores the experiences of young individuals with intellectual disabilities in their transition from youth to adulthood, focusing on their relations with peers, potential girlfriend/boyfriend, or other intimate relations. The data material consists of interviews of 13 young persons, 16–28 years old, and audio recordings of individual counseling conversations carried out by specialized health services. The analysis shows that young people assume the expectations of society concerning independent adulthood, where finding a partner is one of several aspects considered to be particularly significant. At the same time, young people face challenges that demand a great deal of reflexivity. While some choose a safe and secluded lifestyle, others are more apt to take risks. Several of the young people come from deprived environments, which makes them particularly vulnerable to offending and contempt. Despite serious and repeated offending experiences, the youth also show a willingness to fight for recognition, individualization and self-worth. This struggle also increases their vulnerability. Implications related to follow-up, treatment and welfare services are discussed.

Keywords

transition into adulthood, violence, offenses, recognition, intellectual disability

Innledning

Historisk sett har mennesker som lever med intellektuelle funksjonsnedsettelse hatt begrensede muligheter til å etablere selvstendige voksenliv. Deres seksualitet har blitt sett på som utfordrende, noe som har medført en restriktiv politikk hvor aseksualitet, segregering i reproduktiv alder og regulering av ekteskap har vært ansett å være viktig (Tredgold, 1908). I takt med velferdsstatens utvikling har synet på mennesker som lever med intellektuelle funksjonsnedsettelse endret seg. Dagens unge vokser opp i egen familie og går ordinære skoleløp, og har rett til å velge sine liv på lik linje med andre (Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet, 2013). Samfunnets strukturelle endringer har dermed medført store endringer i denne gruppen unges livsvilkår, noe som gjør at det skapes nye livsmønstre. I Kittelsaas (2008, s. ix) studie finner hun at de unge opplever å leve «ganske normale liv» og ser på seg selv som voksne aktive samfunnsmedlemmer som jobber og har fritidsaktiviteter de trives med. De er fornøyd med sin egen livssituasjon og ser i liten grad ut til å reagere negativt på bistanden de tilbys.

Deltakerne i Kittelsaas (2008) studie samsvarer dermed godt med den kategorien unge mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse som Jansson og Olsson (2006) betegner som «cared for and represented», hvor foreldre, foresatte og profesjonelle hjelpere har stor grad av kontroll. Samtidig identifiserer Jansson og Olsson (2006) også to andre livsmønstre. Mens «outsiders» er en gruppe unge som i liten grad ønsker hjelp og som ofte kan være på kant med loven, er «commuters» en kategori unge som viser stor grad av uavhengighet gjennom å unndra seg kontroll fra foresatte og hjelpere. De unndrar seg ikke sosiale tjenester, men ønsker tjenester på egne premisser, og pendler ofte mellom å ønske og å ikke ønske hjelp, avhengig av situasjonene de er i. Denne kategorien unge har en høyere grad av mobilitet, og er aktive på internett og i byens uteliv i helgene. Deres atferd skaper lett bekymring siden foreldre, foresatte og profesjonelle hjelpere har begrenset oversikt over hva de unge gjør, eller hvilke miljøer de omgås (Jansson & Olsson, 2006). Dette er også en kategori unge det finnes lite kunnskap om, da de er vanskeligere å identifisere og definere, noe som gjør dem vanskeligere tilgjengelige og dermed vanskeligere å studere. Samtidig holder de unge foreldre, foresatte og profesjonelle hjelpere på en slik avstand at heller ikke de får nok innsikt til å kunne formidle de unges situasjon (Jansson & Olsson, 2006).

Denne studiens deltakere er 13 unge mennesker som alle er definert til å ha en intellektuell funksjonsnedsettelse. Med utgangspunkt i intervjuer og lydopptak fra individuelle behandlersamtaler gjennomført i spesialisthelsetjenestens voksenhabilitering, retter artikkelen søkelyset mot de unges erfaringer i overgangen til voksenlivet. Med økte rettigheter får de unge økt frihet, noe som ifølge Beck (2000, s. 211) også tvinger de unge til å være reflekterte, gjennom at de stilles ovenfor valg på alle livets arenaer. Han peker på hvordan økende individualisering fører til endrede livssituasjoner, livsmønstre og personlig risiko. Selv om enkelte av denne studiens deltakere har et livsmønster som kan forstås som det Jansson og Olsson (2006) betegner som «cared for and represented», har flere av studiens deltakere utviklet et livsmønster som kan forstås som «commuters». For å øke forståelsen for de unges situasjon og hvorfor de utvikler slike livsmønstre vil også Honneths (2007) anerkjennelsesteori anvendes. Han er opptatt av de sosiale relasjonenes betydning for et menneskes identitet, gjennom at et menneskes selvtillit, selvrespekt og selvverdsetting avhenger av bekræftelsene en får fra andre (Honneth, 2007, s. 139). Artikkelen har som formål å undersøke følgende problemstilling: Hvilke erfaringer gjør unge mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse seg i overgangen til voksenlivet, når det gjelder deres relasjoner til jevnaldrende, potensielle kjærester, eller andre intime relasjoner?

Intellektuell funksjonsnedsettelse – en begrepsavklaring

Diagnosen psykisk utviklingshemming utredes i henhold til klassifikasjonsverktøyet ICD-10. Begrepet utviklingshemming er dermed den norske oversettelsen av det engelske uttrykket «mental retardation». Diagnosen er kompleks og baserer seg på sammensatte vurderinger, noe som har ført til gjentatte debatter. Debattene har gått på hvorvidt tilstanden skal forstås som en helsetilstand eller funksjonshemming, samtidig som selve begrepet i liten grad tar hensyn til vekst og utvikling, noe som lett fører med seg et stigma. I 2018 besluttet Verdens helseorganisasjon å endre begrepet til «Disorders of Intellectual Development» i ICD-11. Dette er en bruk av begrepet «intellektuell» som har bred aksept over store deler av verden, gjennom at det omfatter et bredt spekter av kognitive evner, adaptiv funksjon og et økt fokus på læringsevne (Girimaji & Pradeep, 2018). Å innføre ICD-11 er et omfattende arbeid som ikke er påbegynt i Norge, men i tråd med den utvidede forståelsen av begrepet «intellektuell» vil benevnelsen intellektuelle funksjonsnedsettelser benyttes i denne artikkelen.

Økt frihet, økt sårbarhet?

Overgangen fra ungdomstid til voksenliv kan være en krevende periode for de fleste unge mennesker, uavhengig av om de unge også har en funksjonsnedsettelse eller ikke. Perioden er preget av nyorientering, hvor identiteter skal revurderes og nyskapes. I tillegg til samfunnets forventninger, aktualiseres de unges drømmer og forventninger til eget liv, både når det gjelder hva de ønsker å oppnå og hvilke relasjoner de ser for seg å være en del av. I møte med andre mennesker møter de unge også sosiale og individuelle forventninger som må forstås, tolkes og godtas, eller eventuelt forkastes.

Det å ha en trygg identitet og å kunne identifisere seg med og ha en lojalitet ovenfor positive jevnaldernetverk viser seg å være en viktig buffer mot risikoatferd og negativt press fra andre (Dumas, Ellis & Wolfe, 2012). Yngre personer med en mer usikker identitet kan derfor være mer følsomme for sosiale påvirkninger og press enn eldre, noe som ifølge Sumter, Bokhorst, Steinberg og Westenberg (2009) kan være begrunnet i at eldre personer har mer erfaring og større selvtillit. Samtidig er kjønnsforskjellene mest markert i midten av tenårene, hvor kvinner er mer motstandsdyktige mot jevnalderpress enn menn (Sumter et al., 2009). Seksualitet og intimitet kan vise seg utfordrende. I en meta-analyse av 58 studier gjennomført i 15 land fant Van de Bongardt, Reitz, Sandfort og Dekovi (2015) at unge mennesker som opplevde sine jevnaldrende som mer seksuelt aktive, også var tilbøyelige til å være mer seksuelt aktive selv. Tilsvarende gjaldt om de unge trodde at deres jevnaldrende engasjerte seg i mer risikabel seksuell atferd (Van de Bongardt et al., 2015). De første intime relasjonene viser seg å kunne være særlig vanskelige å navigere (Hellevik & Øverlien, 2016), noe jeg skal komme tilbake til også i denne studien.

Individualisering, personlig risiko og sosial anerkjennelse

Frihet og likeverd står høyt i det norske samfunnet, en frihetstankegang som ifølge Beck (2000, s. 208) er typisk for det senmoderne samfunn. Han hevder at frigjøringen fra historisk forutbestemte makt- og forsørgelseskontekster, og fra tradisjonell trygghet og veiledende normer også fører med seg en risiko. Med økt frihet omfavnes man i stedet av samfunnets institusjonelle kontrollstrukturer gjennom lovverk, utdanningskrav og arbeidsmarkedsreguleringer eller medisinske trender, psykologisk og pedagogisk rådgivning og omsorg (Beck, 2000, s. 212). Beck deler sin individualiseringsteori begrepsmessig inn i to

dimensjoner; en objektiv som har med livssituasjoner og livsmønster å gjøre, og en subjektiv som er knyttet til bevissthet, identitet og personlighetsutvikling (Beck, 2000, s. 208). Med mål om å forstå de unges relasjonelle erfaringer vil særlig den subjektive dimensjonen være sentral i denne artikkelen, selv om begge dimensjonene berøres.

Mens Beck (2000) fokuserer på individualisering og risiko, analyserer Honneth (2007) de formelle betingelsene for selvrealisering og det gode liv. Han er opptatt av hvordan krenkelser og mangel på anerkjennelse påvirker menneskers selvforhold negativt, gjennom at det krenker deres intersubjektive selvforståelse. Anerkjennelse og respekt fremheves derfor som avgjørende, hvorpå det skilles mellom tre sfærer: Emosjonell hengivenhet er avgjørende for at en persons selvtilit manifesterer seg i en persons primærrelasjoner, som for eksempel i relasjonen med foreldre, kjæreste, eller venner. Kognitiv respekt er viktig for en persons selvrespekt og manifesteres gjennom et samfunns rettigheter og plikter. Sosial verdsetting manifesteres gjennom anerkjennelse av personers individuelle ferdigheter og egenskaper, noe som er viktig for personers selververd. Jo mer likeverdig det rettslige forholdet utvikler seg, gjennom universelle rettigheter og gjensidige forpliktelser, jo sterkere antar den sosiale verdsettingen individualiserende trekk (Honneth, 2007, s. 131). Med samfunnets kulturelle selvforståelse som målestokk blir personsegenskaper gitt en «verdi» ut fra i hvilken grad de kan bidra til å virkeliggjøre de samfunnsmessige målene. Mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse har i liten grad vært tilkjent sosial verdsetting, og manglende anerkjennelse innenfor en eller flere av de tre områdene betegner et menneskes særegne sårbarhet. En sårbarhet som ifølge Honneth (2007, s. 140) oppstår i spenningen mellom individualisering og anerkjennelse.

Metodisk tilnærming

Denne artikkelen har sitt utspring fra en kvalitativ studie gjennomført i både bynære og mer landlige områder i Sør-Norge. Av hensyn til deltakernes anonymitet oppgis det ikke nøyaktig årstall for datainnsamlingen. Det overordnede målet med studien var å undersøke unge mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelsers erfaringer i overgangen til voksenlivet, og deres bevissthet knyttet til det å unngå risikofylte situasjoner og relasjoner. Datamaterialet består av intervjuer og lydopptak fra individuelle behandlersamtaler i spesialisthelsetjenestens voksenhabilitering. Blant de tretten personene som ble rekruttert, var det syv kvinner og seks menn i alderen 16–28 år. De av deltakerne som går på videregående skole er vurdert å ha behov for spesialundervisning og regnes ikke å kunne fullføre utdanningen på ordinære vilkår. De som er i arbeid, har et statlig eller kommunalt varig tilrettelagt arbeidstilbud. De er alle vurdert å ha behov for langsiktige tilrettelagte tjenester med bakgrunn i sin kognitive fungering, og alle over 18 år har verge. Studiens deltakere har vokst opp i biologisk familie eller i fosterhjem. Da datainnsamlingen pågikk bodde åtte av de unge fortsatt hos foreldre eller foresatte, mens fem hadde flyttet for seg selv i bemannede omsorgsboliger.

Studiens begrensninger ligger først og fremst i antall deltakere. Styrken ligger heller i det å kunne gå i dybden på de unges utsagn om hvordan overgangen til voksenlivet kan erfares og muligheten for det som Kvale og Brinkmann (2015, s. 291) omtaler som en analytisk generalisering.

Rekruttering og forskningsetikk

Ledelsen ved utvalgte videregående skoler, spesialisthelsetjenester og tilrettelagte arbeidsplasser fikk først et brev som forklarte studiens målsetting. Ansatte spurte deretter potensielle deltakere og forklarte hvilke temaer studien handlet om. Studiens tematikk var derfor

godt kjent for deltakerne, samtidig som de var i kontakt med lærere, behandlere eller arbeidsledere som kunne ivareta dem hvis noe viste seg å bli utfordrende underveis. Det var først fjorten personer som ønsket å delta. Etter samråd med «Norsk senter for forskningsdata» (NSD) og i samsvar med retningslinjene fra «Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora» (NESH, 2016) ble alle vurdert å ha den nødvendige kompetansen til å kunne gi informert samtykke. For to deltakere under atten år ble samtykke i tillegg innhentet fra foreldre. Informasjon ble gitt skriftlig og muntlig på en slik måte at det skulle kunne forstås. I tråd med Munhalls (2012, s. 496) anbefalinger ble samtykket sett på som et prosess-samtykke. Dette innebar at spørsmålet rundt samtykke ble tatt opp ved flere anledninger, noe som gav deltakerne mulighet til å trekke seg underveis. En ung kvinne bestemte seg for å trekke seg fra studien under første møte. Hun begrunnet avgjørelsen med at hun ikke opprinnelig hadde forstått hva hun ble invitert til å delta i. En av studiens unge menn ønsket kun å delta på to av tre intervjuer, noe han begrunnet med at han synes han hadde bidratt nok.

Studiens tematikk kan være av sårbar karakter for mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse. Men ved å unnlate å stille spørsmål det er naturlig å stille andre, unnlater vi samtidig å ta de unge på alvor og hindrer dem i å fremme sine perspektiver. Maktposisjonen en har som forsker har vært særlig fokusert, for i størst mulig grad å unngå at deltakerne svarer slik de tror er forventet, men også for å unngå at studien fører til skade eller unødig belastning, slik de etiske retningslinjene beskriver (NESH, 2016). Respekt og sensitivitet overfor de unge, deres uttalelser og kroppsspråk har vært viktig, med påfølgende fokus på for forståelse og hvordan dette kan påvirke analyser, tolkning og tematikk. En vanskelig vurdering var knyttet til hvordan de unge skulle omtales i prosjektet, da enkelte ikke ønsket å identifisere seg med det stigmaet en utviklingshemmingsdiagnose bringer med seg. Samtidig har begrepsfestelsen vært nødvendig for å kunne formidle deres erfaringer og for å forstå deres situasjon, og i tråd med den endrede benevnelsen i ICD-11 ble intellektuelle funksjonsnedsettelse valgt som begrep. Men dette er også et godt eksempel på at forskning er med på å videreføre kategoriseringer som kan være utfordrende, og gjennom dette bidrar til å underbygge en allerede tildelt og ofte uønsket «funksjonshemmet identitet». Kategoriseringen blir dermed samtidig et eksempel på hvordan mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse omfavnes av samfunnets institusjonelle kontrollstrukturer i tråd med Becks (2000, s. 212) teoretiske perspektiv.

Empirisk materiale og metode

Datamaterialet brukt i denne artikkelen er hentet fra intervjuer med alle studiens 13 deltakere, hvorav hver deltaker ble intervjuet 2-3 ganger, samt fra 19 behandlersamtaler fordelt på 7 av studiens deltakere over 18 år. På skolene og de tilrettelagte arbeidsplassene startet kontaktetableringen med deltakelse i undervisning/kurs tilknyttet studiens tematikk. I spesialisthelsetjenesten startet datainnsamlingen med observasjon og lydopptak av behandlersamtaler. Lydopptakene ble så skrevet ut og behandlet som tekst på lik linje med intervjuene. Å starte kontaktetableringen på denne måten bidro til å skape en relasjon mellom forskeren og de unge, og dermed øke deres trygghet før intervju. Intervjuene startet med spørsmål om vanlige hverdagsaktiviteter, for så å gå inn på vennskap, kjærestereelasjoner, internett, rusmidler, økonomi og seksualitet. I tillegg ble de unge spurt om hva de tenkte de kunne gjøre hvis de ble invitert inn i, eller utsatt for kriminalitet, vold og/eller seksuell utnyttelse/overgrep. Hvem de unge søker informasjon og bistand fra og deres forhold til ansatte i hjelpeapparatet ble også tematisert. Eksempler på spørsmål er: Noen ungdommer/voksne kan tvinge eller forsøke å tvinge andre til å gjøre seksuelle ting de ikke vil. Hva tenker du om dette? Kan

du gjøre noe for at det ikke skal skje deg? Hvis noen allikevel skulle gjøre noen seksuelle ting med deg som du ikke hadde lyst til, hva ville du gjort da? Mens intervju temaene ble presentert i en gitt rekkefølge, for så å følge opp de unges utsagn, var behandlersamtalene mer dynamiske ved at temaene ble tatt opp av de unge selv og deres behandlere. Ved å følge de unge over tid har det også vært mulig for deltakerne å selv ta opp temaer de har ønsket svar på. Flere har blant annet forsikret seg om anonymitet.

Analysen

Den analytiske tilnærmingen er induktiv og inspirert av Braun og Clarkes (2006) temabaserte tilnærming. For å få en oversikt over datamaterialet ble all tekst lest nøye. Deretter fulgte en åpen koding hvor meningsbærende enheter ble identifisert og sortert. Enheter med lik tematikk eller innhold ble gruppert i et stort antall kategorier, som igjen ble sortert, utvidet og modifisert i færre kategorier med «tykkere beskrivelser». Eksempler på slike kategorier var «kjærlighet og normalitet», «forventninger til voksenlivet», «krenkelseserfaringer», «behovet for nærhet», «viktigheten av å kunne føle at en betyr noe» osv. I det følgende arbeidet med å gruppere disse kategoriene til mer overordnede kategorier, ble de eksisterende kategoriene redusert til underkategorier og igjen sortert sammen under mer overordnede kategorier, og slik gikk arbeidet frem og tilbake til kategoriene og deres innhold hadde en tydelig konsistens.

Av analysene fremkommer det et særlig sentralt trekk ved alle deltakernes beskrivelser og refleksjoner: De unge er særlig opptatt av hvem de er i forhold til andre mennesker og til samfunnet de er en del av. De forteller om motgangen de møter, og om kampene de står i for å oppnå sosial anerkjennelse og en følelse av egenverd, noe som gjør seg særlig gjeldende innenfor tre arenaer i de unges liv: i relasjonen til jevnaldrende, potensielle kjærester eller andre intime relasjoner; i relasjonen de har til sine foreldrene og i relasjonen de har til de ansatte som bistår dem i hverdagen. Denne artikkelen begrenses til å omfatte kategoriene tilhørende jevnaldrende, potensielle kjærester eller andre intime relasjoner.

Resultater

Med utgangspunkt i de unges beskrivelser og refleksjoner vil spørsmålet om hvordan de unge erfarer overgangen til voksenlivet bli besvart, med fokus på deres kontakt med jevnaldrende, potensielle kjærester eller andre intime relasjoner. Funnene presenteres i tre kategorier. Den første kategorien «Forventninger som målestokk for eget selvverd» refererer til de unges refleksjoner rundt ønsker og forventninger til sine voksenliv, hvor det å inngå i et betydningsfullt fellesskap med et annet menneske anses å være et av flere aspekter av stor betydning. Den andre kategorien «Krenkelser og selvforståelse» refererer til utfordringene de unge møter i sin kontakt med jevnaldrende, potensielle kjærester og andre intime relasjoner, og til hvordan krenkelseserfaringer og det å ikke nå sine mål påvirker deres følelser og selvverd. Den tredje kategorien «Jakten på egen verdi» refererer til hvordan de unge forholder seg til et krenket selvverd og hvordan de reflekterer over strategiene de tar i bruk for å gjenopprette en følelse av å ha verdi.

Forventninger som målestokk for eget selvverd

Alle studiens deltakere peker på viktigheten av å ha en partner å dele livet med og på lik linje med andre studier hvor unge mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse er informanter, gir de av deltakerne som ikke er i et forhold uttrykk for å ønske seg dette. Slike ønsker kan være begrunnet i allmennmenneskelige behov som det å føle seg elsket eller betydnings-

full for et annet menneske (Mattila, Määttä & Uusiautti, 2017), men også i ønsket om å bli behandlet på en god måte (Bates, Terry & Popple, 2017) eller i å lindre egen ensomhet (Lafferty, McConkey & Taggart, 2013). I denne studien kommer temaet opp når det i intervjuene reflekteres rundt spørsmål knyttet til hvordan de unge ser for seg at livet skal bli, og hva de ønsker av sine voksenliv. En ung mann beskriver fremtidsdrømmene på denne måten: «... da vil jeg gifte meg... ha et fint hus... barn og... og det er det». En annen utdyper dette ytterligere: «... i voksenlivet så blir du mer selvstendig på deg selv (...) hvis du får unger selv og er gift med... eller får en kjæreste for eksempel, så begynner du å tenke litt mere sånn selvstendig...». Også andre nyanser kommer frem. En ung mann beskriver forventningene på denne måten:

«Når du er voksen, da har du som regel egen jobb, egen bil, egen økonomi, eget sted å bo. Du passer på ditt eget liv, at ikke andre skal passe på deg liksom. På hva du gjør i leiligheten og på jobb».

På denne måten portretterer de unge forventninger ut fra et stereotypisk bilde av hva et voksenliv innebærer, hvor det å stifte familie, flytte i egen bolig, økonomisk stabilitet og et liv uten bistand ansees å være viktig. Dette er kvaliteter som er oppskattet i dagens samfunn, og som bekreftes i møte med andre.

Jo eldre deltakerne er, jo tydeligere er de på savnet det innebærer å ikke ha en kjæreste. Sitater hentet fra to unge kvinner som sitter med hver sin behandler kan illustrere dette på en god måte. De forsøker å finne ut av hva som gjør at de gjentatte ganger har opplevd å bli skuffet og seksuelt utnyttet av fremmede menn, og på lik linje med flere andre deltakere reflekterer den ene kvinnen over savnet hun har etter å kunne inngå i et betydningsfullt fellesskap med et annet menneske:

«... det er jo det å se på film... og ligge i armkroken og... på kino og sånne ting. Også er det jo det å finne på fritidsaktiviteter sammen da, for eksempel gå turer, eller... gå kveldstur... eh... feire bursdager sammen... juleferier... sånne ting. Det er jo sånn jeg savner».

Den andre kvinnen reflekterer slik:

«Jeg vet ikke, men... det er altså nesten så jeg tenker at det er normalt å være sammen med noen på min alder... og jeg ser jo at folk gifter seg og folk har vært sammen i to år... så tenker jeg: hvorfor er ikke det meg? Hvorfor kunne ikke det ha vært meg liksom?».

Begge kvinnene har lenge ønsket seg kjæreste, men har isteden endt opp med en følelse av å bli utnyttet og å komme til kort. De sammenligner seg med andre, og på spørsmål fra behandler svarer den ene kvinnen hvordan hun ser for seg at livet ville blitt annerledes hvis hun hadde lyktes med å få seg kjæreste:

«... det er... altså, jeg føler meg mere verdt, og jeg føler meg elsket (...) jeg føler at livet går bra da... og at livet er... ja, går på skinner på en måte».

Det å finne en partner å dele livet med er et ønske de fleste unge mennesker har. Samtidig setter de unge ord på en opplevelse som mange av studiens deltakere deler, nemlig opplevelsen av samfunnets forventninger, hva som ansees å være normalt, og hvordan dette igjen kan virke som en målestokk for eget selvverd. Sistnevnte fremheves gjennom at de unge begynner å stille spørsmål ved seg selv når de ikke lykkes, eller gjennom uttalelser om at det å lykkes i relasjon med andre hadde gitt dem en følelse av å ha en større verdi.

Krenkelser og selvforståelse

Når studiens deltakere deler sine refleksjoner rundt erfaringer de har gjort seg i møte med jevnaldrende, potensielle kjærester eller andre intime relasjoner, beskrives det i tillegg til ønsker og håp, også en rekke alvorlige krenkelser. Alle henviser til det Honneth (2007, s. 140) betegner som ringeakt eller manglende anerkjennelse. For flere av deltakerne startet slike erfaringer allerede i barne- og ungdomsårene, der de beskriver å ha hatt en oppvekst preget av uforutsigbarhet og utfordringer knyttet til det å få eller å klare å beholde venner. Flere har vært utsatt for mobbing og uttalelser som «...de var stygge mot meg», «... så ble jeg sittende der alene» eller «jeg ble ledd av liksom» var ikke uvanlig. Det å bli ekskludert fra de jevnaldrende på denne måten vil ifølge Honneth (2007, s. 142) begrense de unges autonomi gjennom opplevelsen av å ikke være likestilt sine jevnaldrende. De fleste av deltakerne beskriver at de har vært villige til å strekke seg langt for å tilfredsstille andre igjennom oppveksten, et mønster det kan se ut til at noen også tar med seg videre inn i voksenlivet.

En ung mann som er aktiv på nett har flere ganger opplevd å bli avvist:

«Det har vært veldig få jeg har blitt ordentlig venner med. For den siste personen jeg møtte nå (...) hun eh... møtte ikke opp når jeg sa jeg skulle møte henne. Så det... det bare skjærte seg».

På spørsmål om hvordan dette påvirker ham svarer han: «Nei, jeg bare reiser hjem igjen, også gir jeg blanke». En ung kvinne reflekterer over de samme utfordringene og går i seg selv for å forsøke å finne svar: «... jeg kan lukke meg inn i min egen verden da, og bare tenke hm... hvorfor tar de ikke kontakt igjen liksom...». Andre beskriver at de føler seg lurt, som når en ung kvinne forteller at en tidligere mobber igjen tok kontakt:

«Han sendte meg meldinger over Facebook, og han var så lei seg for det han hadde gjort og bla, bla, bla. Han hadde bestandig likt meg, og sånn. Men... eh... det... sa han jo bare for å lure meg i seng. For etter at... ja, for det skjedde jo... etter det skjedde så... hadde han blokkert meg på Facebook og sånn..., så... da var ikke jeg mye blid for å si det forsiktig. Jeg ble temmelig forbanna, og jeg følte meg egentlig så liten [viser med fingrene]».

Den unge kvinnen har gjentatte ganger erfart å bli krenket og utnyttet seksuelt, og i beskrivelsene benytter hun kroppsspråk for å tydeliggjøre hvor vanskelig hun synes situasjonen var. Andre forteller at det kan være vanskelig å sette grenser. En ung mann som over lengre tid har blitt seksuelt utnyttet av eldre menn og flere ganger har vært til politiavhør for dette, beskriver situasjonen slik: «... Nei... jeg er litt redd for at personen skal bli sur... sinna... det er litt sånn...». En ung kvinne er i en lignende situasjon. Hun og behandleren skal møte politiet vedrørende dette. På spørsmål om hvordan hun opplever overgangen til voksenlivet svarer den unge kvinnen følgende: «... jeg synes det kan være spesielle... ja, hva skal jeg si... hm... litt mye utfordringer noen ganger... bli utnyttet og... venneutpressing, og sånt noe...». Hun utdyper uttalelsen ytterligere:

«... det er jo litt med det å være ung da. At det ikke fins grenser på hvem du blir kjent med og ikke, ikke sant? Det tenker jo ikke jeg noe på i det hele tatt, og det er jo ganske skummelt».

Ut fra de unges beretninger fremkommer det at flere tar del i belastede nettverk. En ung kvinne beskriver det slik:

«Han ene eksen min, han var voldelig mot meg (...) han slo meg og sparket meg og... han heiv meg i senga og han heiv meg i veggen og... tok et balltre å slo meg rett i kneet. Så da sa jeg NEI!. (...) Jeg visste jo ikke at han... at han var voldelig og sånt noe, men han hadde sittet inne... ja, det fikk jeg greie på etterpå».

Andre beskriver: «... jeg husker jeg var sammen med en tidligere rusmisbruker (...) og han tok jo selvfølgelig en heroinsprøyte og det ble veldig fort slutt for å si det sånn». Atter andre forteller at de har erfart å bli kontrollert og manipulert, og at de ofte kan oppleve at de ikke blir respektert når de forsøker å sette grenser, slik en ung kvinne beskriver:

«... jeg kjenner at angsten begynner å kripe på... inn i kroppen min... og jeg kjenner at jeg blir urolig av det. Han fortsetter jo å ringe... selv om jeg sier at jeg vil være i fred, så gir han seg ikke (...) Jeg blir så sliten av det... jeg blir psykisk sliten av det rett og slett».

De unges refleksjoner rundt egen situasjon viser at det oppleves krevende å ikke få ta del i fellesskapet med jevnaldrende. Den gjentatte avvisningen, voldserfaringene og opplevelsen av å bli utnyttet seksuelt kan være vanskelig å håndtere, og enkelte forteller at det har gått så langt at de har ønsket å skade seg selv. En ung kvinne forteller blant annet at hun bebreider seg selv for en krangel hun har hatt med en ung mann hun er forelsket i:

«... jeg har inni meg en angst på en måte, og da får jeg bare lyst til å gjøre noe med meg selv... Da tenker jeg liksom at: Ååå hvorfor gjorde jeg det?, hvorfor ble alt som det ble liksom?».

Hun strekker frem armen og viser frem et arr hvor hun tidligere har kloret seg til blods. En annen ung kvinne begrunner sine selvskadende handlinger på denne måten:

«... en vil jo gjerne få smertene... de psykiske smertene ned på... armen på en måte. Eller på beinet eller sånn. Få de vekk derfra og ned der [peker fra hodet til armen], for å forskyve smertene på en måte. For det... da... det føles bedre (...) det er jo sånn en tenker når en er eh... langt nede...».

Av sitatene kan en se at situasjonen enkelte av de unge er i, påvirker deres psykiske helse negativt. De unges refleksjoner rundt egen situasjon og strategier for å dempe egen smerte stemmer godt overens med andre studier, som blant annet finner at selvskadende atferd ofte kan knyttes til ønsket om å forflytte negative følelser (Christoffersen, Møhl, Depanfilis & Vammen, 2015). Situasjonen kan oppleves svært vanskelig og en tredje kvinne beskriver følelsene hun har, etter å ha avsluttet en sterkt ønsket kjærestereelasjon slik:

«... det er fordi jeg orka ikke mer... for det var på veg til å skli ut sånn som med den forrige eksen min... hvor jeg datt helt ned i kjelleren og ønsket å ta mitt eget liv. Fordi jeg følte meg så lite verdt [gråtkvalt stemme]».

På denne måten begynner enkelte av studiens deltakere å stille spørsmål ved seg selv og sin egen verdi, noe som stemmer godt overens med andre studier. Madge et al. (2011) finner at selvskadende atferd ofte har sammenheng med stressede livshendelser på flere av livets områder, hvorpå selvskadingens alvorlighetsgrad kan øke i takt med høyere nivå av depresjon, angst og impulsivitet, samt lavere nivå av selvtillit.

Av sitatene kan vi samtidig se at de unge motsetter seg krenkelsene de utsettes for. Dette kommer frem i uttalelser som «... jeg bare reiser hjem igjen, også gir jeg blanke», «... da

var jeg ikke mye blid for å si det forsiktig. Jeg ble temmelig forbanna» og uttalelser som: «Så da sa jeg NEI!». Flere av de unge beskrev også en læring, som når den unge kvinnen i siste sitat beskriver at hun har avsluttet det etterlengtede kjæresteforholdet fordi det hadde likhetstrekk med et tidligere forhold hvor hun endte opp med et ønske om å ta sitt eget liv. En annen ung kvinne reflekterer enda tydeligere rundt læring. Hun har tidligere vært i et svært voldelig kjæresteforhold og i et intervju hvor temaet er grensesetting reflekterer den unge kvinnen slik:

«Jeg synes det er veldig lett [å sette grenser] (...) For jo mere du sier nei og jo mere du setter ned foten, jo mere respekt får man av den andre parten. (...) Jeg lærte det før jeg traff han jeg har nå. At det å sette ned foten og sette grenser det er veldig lurt. For det gjorde ikke jeg før... og det var ikke bra. (...) Ja jeg kan vel si det rett ut, at jeg ble rett og slett voldtatt, jeg ble misbrukt og... ja. For jeg sa ikke nei. Jeg sa ikke tydelig nei, jeg... ja, var egentlig litt redd for å si nei. Men nå, hvis han jeg har nå spør om jeg har lyst, så sier jeg at «nei, jeg har ikke så veldig lyst nå» og da er det greit. (...) Jeg har fortalt alt som har skjedd med meg og alt han andre har gjort. Og han jeg har nå... han er helt imot sånt. Så han spør meg at... du må si helt ærlig om ikke du vil. Vil du ikke, så vil du ikke. Og det... han har liksom vært... det er liksom han som har hjulpet meg til å si nei».

Jakten på egen verdi

Situasjonen de unge står i kan være svært utfordrende, og flere av de unge forteller om hvordan de jobber med seg selv for å skjule sin sårbarhet utad. I et intervju beskriver en ung kvinne det slik:

«Det er vanskelig å ha et dobbelt-face. På den ene siden smile og være den blide og snille og «alt er perfekt» personen, og på den andre siden være den ekte meg... om du skulle få gravd dypt inni mitt hjerte, så hadde det skjult seg mye».

Også den unge kvinnen som ble seksuelt utnyttet av sin tidligere mobber beskrev lignende strategier:

«... han er ikke verdt det, tenkte jeg for meg selv (...) Jeg sa det til meg selv når jeg så meg selv i speilet i dag også, du skal IKKE la han ødelegge for deg i dag! Du skal ha det bra på jobb i dag, smile, le og kose deg på jobb og glemme sånne drittsekker som han, tenkte jeg».

Det å overtale seg selv til å ha det bra ser altså ut til å være en strategi flere av de unge bruker:

«... så er det å overtale seg selv til at liksom: du har alt, vær glad! Men det er noen ganger veldig vanskelig å si til seg selv, spesielt når jeg har det vanskelig».

En annen kvinne beskriver at hun kan bruke selvironi som strategi, der hun plukker opp benevnelser hun har erfart andre bruke om henne, for så å benytte dem om seg selv på en selvironisk måte:

«... hvis jeg vaser med ting og 'nei faen, se hvor stygg jeg er' for eksempel, og 'det er ingen som vil bli kjæreste med meg, fordi jeg er sånn en klovn' og sånne ting, ikke sant? (...) Jeg tenker sånn fremdeles. Det har jo gjort mye med min personlige side også».

Det å aktivt jobbe med seg selv, samtidig som de forsøker å skjule egen sårbarhet for andre synes altså å være strategier flere av de unge bruker for å håndtere krenkelser og skam som er påført dem av andre. Strategiene kan forstås som det Beck (2000, s. 208) benevner som den subjektive dimensjonen i menneskers liv, som har med bevissthet, identitet og personlighetsutvikling å gjøre. Men også den objektive dimensjonen gjør seg gjeldende, som når en ung kvinne reflekterer over sin livssituasjon og sier at hun ønsker seg en ny utredning:

«Ja, jeg gjør egentlig det, fordi at så vidt jeg vet så står det i papirene mine at jeg er moderat psykisk utviklingshemmet og jeg synes ikke det passer helt... eller jeg føler at jeg ikke hører helt hjemme i den kategorien der».

Kvinnen føler seg kategorisert og på spørsmål om hun tror noe ville blitt annerledes hvis hun ikke hadde diagnosen svarer den unge kvinnen følgende:

«Nei... hvordan er jeg litt usikker på, altså i beste fall så kan det... være at jeg ikke hadde hatt krav på omsorgsbolig lenger... og kunne ha flyttet i egen leilighet (...) Fordi jeg føler meg, at jeg blir stigmatisert og at jeg blir stempla liksom. Slik at jeg blir satt i bås... også eh... har jeg en følelse av at det er derfor ikke jeg har så mange venner også... ja, jeg føler det sånn. (...) Så bor vi i en liten by og... ja, jeg vet at det er... det er mange som har sånne holdninger. (...) Som tenker at... åja, bor du der, så er du sånn og sånn. Men det er jo ikke sånn det fungerer i det hele tatt!».

Av sitatet kan vi se at den unge kvinnen føler at hun greier seg bedre i hverdagen enn det hennes diagnose tilsier. Synlig bistand fører i hennes øyne til stigmatisering, noe som gjør det vanskelig å presentere seg selv som uavhengig og autonom ovenfor sine jevnaldrende. Ved å unngå synlig bistand ser den unge kvinnen for seg at stigmatiseringen reduseres, gjennom at funksjonsnedsettelsen blir mindre fokusert. Dette kan også være forklaringen på at flere av de andre deltakerne nøler når de skal beskrive hvor de jobber eller hva de gjør i fritiden: «... jeg har liksom skjønt at... at det er der jeg må være og jeg har akseptert stedet», eller «Neeei... det er mest sånn... sånn... sånn, du kan si mer sånn... sånn... klubb eller gruppe for de som er funksjonshemmede da. De som trenger å være litt mer ute og sånn».

Kampen om anerkjennelse og individualisering viser seg også på andre områder. De unge ønsker seg en kjæreste, og flere har en atferd ansatte betegner som «seksuelt utsvevende», eller «bekymringsfull», en atferd som ofte fortsetter på tross av alvorlige krenkelser. En ung kvinne beskriver det slik til sin behandler: «Jeg liksom higer etter å finne en... om det så bare liksom er sex det handler om så... javel, bare jeg liksom har den nærheten der og da...». Den unge kvinnen fremhever savnet etter nærhet som en viktig faktor for sin utprøvende atferd, noe flere av deltakerne er opptatt av. En annen ung kvinne reflekterer på denne måten:

«... jeg vet ikke jeg... det er vel den nærheten da, også den følelsen av å bli sett på en måte... og [ler lavt] det høres vel kanskje veldig rart ut (...) men det er liksom den lengselen og... å føle seg sett og hørt og... ja, at det... ja... [ler lavt og ser ned i bordet] det er litt kleint å si det, men at de synes jeg er god i senga å... [ler lavt] ja, liksom få den bekreftelsen (...) og... det å føle at en betyr noe...».

Søken etter nærhet, omsorg, bekreftelse og det å bety noe for andre mennesker er altså en viktig motivasjon for de unges handlinger. Også den unge mannen som flere ganger har vært til politiavhør fordi han blir kontaktet av eldre menn som ønsker sex med ham ser ut

til å søke bekreftelse på samme måte. Dette understrekes av uttalelser som: «... han spør bestandig om jeg kan komme den ene dagen og bli over til dagen etter», «... han sa jeg hadde valget» eller «Han ordner så jeg får egen nøkkel, det gjør han alltid». Avtalene gjøres over internett og den unge mannen møter mennene på hotellrom hvorpå han ofte mottar påskjønnelser i form av opplevelser eller gaver. Uttalelser som: «... han betalte for alt», eller: «Hvis jeg kommer i morra så... så hadde han tenkt å vise meg rundt i byen på lørdag», eller «... hvis jeg kom så hadde han kjøpt en splitter ny mobiltelefon til meg» var ikke uvanlig. Gjennom de seksuelle relasjonene får de unge konkrete bekreftelser på at de er ønsket, en bekreftelse på individualisering og en måte å tilegne seg anerkjennelse på som også bekrefter deres sårbarhet.

Diskusjon

Overgangen til voksenlivet viser seg å være en krevende tid for flere av studiens deltakere. Mens unge mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse tidligere levde sine liv i institusjon, lever dagens unge i et samfunn som stiller høye krav til kompetanse. Dette er en kompetanse som ifølge Beck (2000, s. 211) må innebære å ha evne til refleksivitet og til å administrere seg selv og sitt liv i tråd med samfunnets krav og forventninger. Samtidig fremkommer det av analysene at de unges ønsker om å lykkes med sine liv er sterkt bundet sammen med det å lykkes i relasjon med andre. Søken etter bekreftelse ser derfor ut til å være en konsekvens av de unges ønsker. På lik linje med det Honneth (2007, s. 140) beskriver, ser de unges sårbarhet derfor ut til å gjøre seg gjeldende i spennet mellom individualisering og anerkjennelse.

Å ha rettigheter til å leve sine liv i samsvar med egne ønsker representerer ifølge Honneth (2007, s. 119) en bekreftelse på frihet og autonomi, og er ment å bygge opp under selvrespekt og selvverd. Av analysene kan vi også se at rettighetene er blitt en internalisert og selvfølgelig del av de unges ønsker for voksenlivet. Familie, et sted å bo, økonomisk stabilitet og et liv uten bistand er tydelige forventninger, samtidig som det kommer frem at de unge kan streve i sin kontakt med jevnaldrende, og flere har erfart krenkelser av alvorlig karakter. Enkelte av de unge trekker frem at bistanden de mottar kan virke vanskeliggjørende for deres kontakt med jevnaldrende, noe som også gir et grunnlag for å diskutere hvorvidt dagens utforming av sosiale tjenester fortsetter å sette premisser for mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelsers livssituasjoner, livsmønster og livsløp.

At bistand som ifølge Honneth (2007, s. 125) er ment å legge til rette for økt selvstendighet samtidig kan gi ringvirkninger av stigmatiserende og ekskluderende karakter er ikke en ny problemstilling. Studier viser at barn og unge med intellektuelle funksjonsnedsettelse erfarer en økende segregering fra jevnaldrende igjennom skoleforløpet, og de fleste er atskilt fra sine jevnaldrende i videregående skole (Wendelborg, 2014). Segregeringen påvirker muligheten for deltakelse i fritidsaktiviteter (Wendelborg & Paulsen, 2014) og få tar høyere utdanning (Sandvin, 2014). Mange blir gående uten arbeid og de som har jobb, jobber ofte i skjermede virksomheter (Kittelsaa, Wik & Tøssebro, 2015). Dette resulterer i at mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse er mindre deltakende i samfunnet enn sine jevnaldrende (Kittelsaa et al., 2015), har svakere sosiale nettverk og få venner (Bele & Kvalsund, 2016).

Samtidig har det lenge vært erkjent at barn og unge med intellektuelle funksjonsnedsettelse har en økt sårbarhet for å utsettes for vold, utnyttelse og seksuelle overgrep. Å være uvitende om at en er i en risikosituasjon, eller det å ikke ha ferdigheter til å vite hva som er hensiktsmessige reaksjoner kan bidra til å gjøre personer ekstra sårbare (Fisher, Moskowitz & Hodapp, 2013). Men også personer med mer risikobevisthet kan være utsatt, noe

som kan ha sammenheng med at de velger en mer utprøvende og utagerende livsstil (Fisher, Baird, Currey & Hodapp, 2016) eller er mer tilbøyelige til å ta risiko under påvirkning fra sine jevnaldrende (Bexkens et al., 2019).

Denne studien presenterer noen flere nyanser til dette bildet. I tråd med Becks (2000) perspektiver har vi sett at unge mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse fremdeles omgis av strukturelle betingelser som får betydning for deres muligheter, noe som også gjør at de stilles ovenfor noen særskilte utfordringer: Med begrenset tilgang til positive jevnaldremiljøer skal de unge på lik linje med andre utvikle sin seksuelle identitet, sine seksuelle uttrykk og navigere i vennskap og andre relasjoner. Mens noen velger en trygg og tilbakeholden livsstil, viser andre mer impulsivitet, og er derigjennom mer tilbøyelige til å ta risiko. Dette øker deres sårbarhet overfor jevnaldrende og for å erfare krenkelser og nederlag, men gir også en reell mulighet til å lykkes i relasjon med andre. Lykkes de unge, vil dette ifølge Honneth (2007, s. 128) bidra positivt til deres selvrespekt, gjennom at det skaper en bevissthet om at de kan respektere seg selv fordi de fortjener å bli respektert av andre. På denne måten kan atferd som tilsynelatende ser ut til å være styrt av impulsivitet, uvitenhet eller manglende konsekvensforståelse isteden forstås som en kamp om anerkjennelse og et positivt selvforhold, gjennom at de unge søker økt selvtillit, selvrespekt og selvverdsetting. Samtidig innebærer dette at den impulsive atferden også kan ha en rasjonell side, gjennom at de unge søker bekreftelse på egen verdi og derigjennom bekreftelse på egen autonomi og individualisering.

Av resultatene kan vi se at flere av studiens deltakere tar del i det som kan betegnes som belastede miljøer og krenkelseserfaringene som beskrives er av alvorlig og gjentakende karakter. I den forbindelse viser studier at tidligere krenkelseserfaringer, sosial isolasjon eller ensomhet er tre av flere faktorer som øker risikoen for å utsettes for seksuelle krenkelser (Normand & Sallafranque-St-Louis, 2016). Samtidig kan tidligere krenkelseserfaringer også gjøre personer mindre motstandsdyktige i møte med nye krenkende relasjoner (Wells & Mitchell, 2014). Selv om denne artikkelen viser at både kvinner og menn utsettes for mange av de samme krenkende handlingene og dermed kan sies være like sårbare, antydes det allikevel en kjønnsforskjell. Kvinnene beskriver i større grad enn mennene at de går inn i seg selv for å finne svar på egen utsatthet, og om hvordan krenkelsene virker negativt inn på deres psykiske helse. Flere stiller spørsmål ved egen verdi og enkelte forteller om selvskading og tidligere selvmordstanker. Disse resultatene samstemmer godt med andre studier som også finner betydelige forskjeller mellom kjønn i hvordan de påvirkes av krenkelsene de utsettes for, der kvinner oftere enn menn rapporterer om negativ påvirkning (Hellevik & Øverlien, 2016).

Samtidig kan en skimte en annen og minst like viktig historie. Historien om mot, og om hvordan de unge mobiliserer styrke og krefter til å gå videre i en utfordrende hverdag, og om viljen de har til å kjempe for anerkjennelse og et positivt selvforhold. Men kampen som reflekteres i de unges fortellinger foregår ikke nødvendigvis slik Honneth (2007, s. 102) beskriver at det ofte gjøres, hvor mennesker samles for å kjempe en kollektiv kamp for utvidede former for gjensidig anerkjennelse. Isteden kan man gjennom de unges refleksjoner skimte en mer taus og ensom kamp hvor de gjennom intens interaksjon med seg selv eller ironi på egne vegne, forsøker å skjule sin sårbarhet utad. På denne måten styrer de unge sine liv og tilpasser seg situasjonene de er i, gjennom å forsøke å overbevise både seg selv og andre om at de har det bra, på tross av krenkelsene de erfarer. Dette understrekes ofte med at de unge fremhever faktorer de anser å være positive. Slike strategier er ikke uvanlige, da mennesker som utsettes for alvorlige krenkelser ofte forsøker å konstruere mening i situasjonen ved hjelp av omskrivninger, sammenligninger eller differensieringer (Iversen & Rymoén,

2016). Slik kan de unge enten hevde seg utsatt eller omskrive krenkelseserfaringer gjennom å omdefinere erfaringene for seg selv og andre.

De unges fokus på positive erfaringer kan derfor være begrunnet i et forsøk på å mestre emosjonelt stress og vanskelige følelser (Tedeschi & Calhoun, 2004) eller et forsøk på å forstå og skape mening med det som har hendt (Iversen & Rymoene, 2016). Ut fra denne studiens resultater kan de unges strategier og fokus på det positive derfor også sees som et tegn på økt sårbarhet. Dette gjennom at de unges vilje til kamp om anerkjennelse, individualisering og et økt selvværd kan innebære at de skjuler det de blir utsatt for, med den konsekvens at krenkelsene ikke oppdages. Kampen om anerkjennelse og økt selvværd kan derfor også vise seg å være en kamp som kan gjøre de unge ytterligere sårbare for å erfare nye krenkelser og nederlag.

Selv om denne artikkelen i mer begrenset grad belyser de strukturelle betingelsenes betydning, viser studien hvordan bistanden de unge mottar kan påvirke deres livssituasjon og livsmønstre. Det er derfor nødvendig å ha et kritisk blikk og en reflektert bevissthet knyttet til hvordan bistanden som iverksettes kan virke som barrierer for de unges muligheter til å etablere positive relasjoner til jevnaldrende. Videre forskning bør fokusere på hvilken betydning foreldre, foresatte og profesjonelle hjelpere har i de unges liv, hvordan de unges situasjoner påvirker deres relasjoner, og hvordan dette igjen påvirker de unges situasjon. Flere av deltakerne hadde ikke funnet løsninger på de krevende situasjonene de var i når denne studien ble avsluttet, noe som bekrefter at overgangen til voksenlivet krever styrke og ressurser fra de unge over tid. Gjennom å anvende et longitudinelt forskningsdesign ville en kunne følge de unge inn i voksenlivet, for på den måten å få innsyn i hvordan situasjonen deres utvikler seg og hva som eventuelt bidrar til endring.

Konklusjoner

Studiens resultater viser at unge mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse møter mange utfordringer i overgangen til voksenlivet. Kunnskap om deres erfaringer og hvordan de forsøker å navigere sine liv er viktig for at foreldre, foresatte og profesjonelle hjelpere skal kunne bistå de unge til å få en forbedret livskvalitet. I tillegg til opplæring for å fremme en god seksuell helse, viser denne studien betydningen av at de unge bør få øve på handlingsalternativer i relasjonelle møter. Mangel på slik kompetanse overlater unge mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelse i sårbare situasjoner som de vil kunne ha vanskelig for å håndtere. Studien tydeliggjør også betydningen av å legge til rette for en åpen og støttende dialog i møte med de unge for å lette deres muligheter til å kunne si ifra og be om hjelp. Samtidig må de unges traumeerfaringer tas på alvor. Kartlegges ikke slike erfaringer, samt situasjoner og relasjoner de unge inngår i, vil resultatet kunne bli at behandlingsfokuset ensidig rettes mot andre lidelser som angst eller depresjon, mens lidelsene isteden burde sees i sammenheng for å kunne iverksette behandlingsstrategier som er i stand til å ivareta samtidige lidelser (Price, Legrand, Brier & Hébert-Dufresne, 2019).

En stor takk rettes til studiens modige deltakere, til to anonyme fagfeller for nyttige og konstruktive tilbakemeldinger, til ansatte som har bistått meg under datainnsamlingen, samt til Ketil Eide, Anna Kittelsaa, Hans A. Hauge og Kaare Torgny Pettersen for veiledning og inspirasjon til denne artikkelen.

Litteratur

- Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet. (2013). *Konvensjon om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne*. Hentet fra https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/bld/sla/funk/konvensjon_web.pdf
- Bates, C., Terry, L. & Popple, K. (2017). Partner Selection for People with Intellectual Disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(4), 602–611. <https://doi.org/10.1111/jar.12254>
- Beck, U. (2000). *Risksamhället : på väg mot en annan modernitet* (S. Hums, overs.). Göteborg: Daidalos.
- Bele, I. V. & Kvalsund, R. (2016). A longitudinal study of social relationships and networks in the transition to and within adulthood for vulnerable young adults at ages 24, 29 and 34 years: compensation, reinforcement or cumulative disadvantages? *European Journal of Special Needs Education*, 31(3), 314–329. <https://doi.org/10.1080/08856257.2016.1187886>
- Bexkens, A., Huizenga, H., Neville, D., Collot d'Escury-Koenigs, A., Bredman, J., Wagemaker, E. & Molen, M.. (2019). Peer-Influence on Risk-Taking in Male Adolescents with Mild to Borderline Intellectual Disabilities and/or Behavior Disorders. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 47(3), 543–555. <https://doi.org/10.1007/s10802-018-0448-0>
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Christoffersen, M. N., Møhl, B., Depanfilis, D. & Vammen, K. S. (2015). Non-Suicidal Self-Injury. Does social support make a difference? An epidemiological investigation of a Danish national sample. *Child Abuse & Neglect*, 44, 106–116. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2014.10.023>
- Dumas, T. M., Ellis, W. E. & Wolfe, D. A. (2012). Identity development as a buffer of adolescent risk behaviors in the context of peer group pressure and control. *Journal of Adolescence*, 35(4), 917–927. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2011.12.012>
- Fisher, M. H., Baird, J. V., Currey, A. D. & Hodapp, R. M. (2016). Victimization and Social Vulnerability of Adults with Intellectual Disability: A Review of Research Extending beyond Wilson and Brewer. *Australian Psychologist*, 51(2), 114–127. <https://doi.org/10.1111/ap.12180>
- Fisher, M. H., Moskowitz, A. L. & Hodapp, R. M. (2013). Differences in social vulnerability among individuals with autism spectrum disorder, Williams syndrome, and Down syndrome. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 7(8), 931–937. <https://doi.org/10.1016/j.rasd.2013.04.009>
- Girimaji, S. & Pradeep, A. (2018). Intellectual disability in international classification of Diseases-11: A developmental perspective. *Indian Journal of Social Psychiatry*, 34(5), 68-74. <https://doi.org/10.4103/ijsp.ijsp.35.18>
- Hellevik, P. & Øverlien, C. (2016). Teenage intimate partner violence: Factors associated with victimization among Norwegian youths. *Scandinavian Journal of Public Health*, 44(7), 702–708. <https://doi.org/10.1177/1403494816657264>
- Honneth, A. (2007). *Kamp om anerkjennelse : om de sosiale konfliktenes moralske grammatikk* (L. Holm-Hansen, overs.). Oslo: Pax Forlag.
- Iversen, A. & Rymoene, K. (2016). Nyanser av vold? Unge jenters erfaringer i voldelige kjærestereelasjoner. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 16(2), 3–22.
- Jansson, B. R. & Olsson, S. (2006). Outside the System: Life Patterns of Young Adults with Intellectual Disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 8(1), 22–37. <https://doi.org/10.1080/15017410500301122>
- Kittelsaa, A. (2008). *Et ganske normalt liv: utviklingshemming, dagligliv og selvforståelse*. (Doktoravhandling). Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.

- Kittelsaa, A., Wik, S. E. & Tøssebro, J. (2015). *Levekår for personer med nedsatt funksjonsevne : Fellestrekk og variasjon*. (Rapport 2015). Trondheim: NTNU Samfunnsforskning. Mangfold og Inkludering.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (2. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lafferty, A., McConkey, R. & Taggart, L. (2013). Beyond friendship: the nature and meaning of close personal relationships as perceived by people with learning disabilities. *Disability and Society*, 28(8), 1074–1088. <https://doi.org/10.1080/09687599.2012.758030>
- Madge, N., Hawton, K., McMahon, E., Corcoran, P., Leo, D., Wilde, E., ... Arensman, E. (2011). Psychological characteristics, stressful life events and deliberate self-harm: findings from the Child & Adolescent Self-harm in Europe (CASE) Study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 20(10), 499–508. <https://doi.org/10.1007/s00787-011-0210-4>
- Mattila, J., Määttä, K. & Uusiautti, S. (2017). «Everyone needs love» – an interview study about perceptions of love in people with intellectual disability (ID). *International Journal of Adolescence and Youth*, 22(3), 296–307. <https://doi.org/10.1080/02673843.2016.1167749>
- Munhall, P. L. (2012). *Nursing research: a qualitative perspective* (5th ed.). Sudbury, Mass: Jones and Bartlett.
- NESH. (2016). *Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi*. Oktan Oslo AS: Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora.
- Normand, C. L. & Sallafranque-St-Louis, F. (2016). Cybervictimization of Young People With an Intellectual or Developmental Disability: Risks Specific to Sexual Solicitation. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 29(2), 99–110. <https://doi.org/10.1111/jar.12163>
- Price, M., Legrand, A. C., Brier, Z. M. F. & Hébert-Dufresne, L. (2019). The symptoms at the center: Examining the comorbidity of posttraumatic stress disorder, generalized anxiety disorder, and depression with network analysis. *Journal of Psychiatric Research*, 109(2019), 52–58. <https://doi.org/10.1016/j.jpsychires.2018.11.016>
- Sandvin, J. T. (2014). Utviklingshemmet av hvem? I: K. E. Ellingsen (Red.), *Utviklingshemming og deltakelse*, 91–119. Oslo: Universitetsforlaget.
- Sumter, S. R., Bokhorst, C. L., Steinberg, L. & Westenberg, P. M. (2009). The developmental pattern of resistance to peer influence in adolescence: Will the teenager ever be able to resist? *Journal of Adolescence*, 32(4), 1009–1021. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2008.08.010>
- Tedeschi, R. G. & Calhoun, L. G. (2004). Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations and Empirical Evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1–18. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1501_01
- Tredgold, A. F. (1908). Mental deficiency (amentia). Hentet fra <https://catalog.hathitrust.org/api/volumes/oclc/990133.html>
- Van de Bongardt, D., Reitz, E., Sandfort, T. & Dekovi, M. (2015). A Meta-Analysis of the Relations Between Three Types of Peer Norms and Adolescent Sexual Behavior. *Personality and Social Psychology Review*, 19(3), 203–234. <https://doi.org/10.1177/1088868314544223>
- Wells, M. & Mitchell, K. J. (2014). Patterns of Internet Use and Risk of Online Victimization for Youth With and Without Disabilities. *The Journal of Special Education*, 48(3), 204–213. <https://doi.org/10.1177/0022466913479141>
- Wendelborg, C. (2014). Fra barnehage til videregående skole – veien ut av jevnaldermiljøet. I: J. Tøssebro & C. Wendelborg (Red.). *Oppvekst med funksjonshemming : familie, livsløp og overganger*, 35–58. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Wendelborg, C. & Paulsen, V. (2014). Inkludering i skolen – inkludering i fritida? I: J. Tøssebro & C. Wendelborg (Red.). *Oppvekst med funksjonshemming : familie, livsløp og overganger*, 59–79. Oslo: Gyldendal Akademisk.